

Верховний
Суд

Актуальна практика Верховного Суду з питань розгляду сімейних спорів в умовах воєнного стану

Ірина Воробйова
суддя Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду

Враховуючи тривалий розгляд судами справи про усиновлення та внесення відповідних зміни в актовий запис про народження дитини, Верховний Суд зазначив, що інтересам дитини не буде відповідати чергова зміна прізвища та по-батькові, оскільки постійні зміни у персональних даних можуть бути причиною психологічної травми у дитини, нерозуміння поведінки дорослих, які час від часу називають її іншим прізвищем та по-батькові.

Постанова Верховного Суду від 01 червня 2022 року у справі № 759/9639/18 (провадження № 61-1599св22)

Ухилення усиновлювачів від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини, їхня відмова від неї і бажання скасувати усиновлення є підставою для позбавлення усиновлювачів батьківських прав щодо такої дитини та стягнення аліментів на її утримання.

Постанова ВС від 23 червня 2022 року у справі № 175/1713/20 (провадження № 61-189св22)

Зміна поведінки дитини в негативну сторону, яка настала з ускладненими особливостями настання у дитини перехідного віку та погіршення відносин в сім'ї не є підставою для скасування усиновлення, оскільки усиновителі почали займатись вихованням дитини з раннього віку, а також враховуючи висновок органу опіки та піклування, батьки злісно ухилялись від виконання та утримання дитини, тому скасування усиновлення дитини є недоцільним.

Постанова ВС від 27 жовтня 2021 року у справі № 204/586/20 (провадження № 61-8871св21)

Сімейне законодавство України не передбачає обов'язку батька за походженням, чия дитина усиновлена іншим чоловіком, утримувати таку дитину до досягнення нею повноліття.

Постанова ВС від 31 серпня 2022 року у справі № 522/5039/21 (провадження № 61-4147св22)

Лише факт заперечення проти позову про позбавлення батьківських прав не свідчить про інтерес до дитини та реальне бажання змінити поведінку на краще, а позбавлення батьківських прав не тягне невідворотних наслідків, оскільки не позбавляє особу спілкуватися з дитиною, бачитися з нею, звернутися до суду з позовом про поновлення батьківських прав.

Постанова ВС від 29 вересня 2021 року у справі № 459/3411/18 (провадження № 61-9303св21)

Озвучена в судовому засіданні думка дитини не є єдиною підставою, яка враховується під час вирішення питання про позбавлення батьківських прав, оскільки вона може бути висловлена під впливом певних зовнішніх факторів, яким дитина через малолітній вік неспроможна надавати об'єктивну оцінку, та не завжди відповідає інтересам самої дитини.

Постанова ВС від 13 липня 2022 року у справі № 705/3040/18 (провадження № 61-19878св21)

Лише факт застосування до одного з батьків запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, який унеможлиблює виконання ним батьківських обов'язків, не є безумовною підставою для позбавлення його батьківських прав.

Постанова ВС від 8 червня 2022 року у справі № 362/4847/20 (провадження № 61-399св22)

У разі доведення відсутності кровного споріднення між особою, яка записана батьком, та дитиною суд постановляє рішення про виключення відомостей про особу як батька дитини з актового запису про її народження, в іншому випадку відмовляє в задоволенні позову.

Постанова ВС від 06 квітня 2021 року у справі № 676/1200/20 (провадження № 61-588св21)

Виключення запису про батьківство є обставиною, що має істотне значення у розумінні частини другої статті 197 СК України, і, відповідно, є підставою для звільнення особи від сплати заборгованості за аліментами, яка утворилась за період, коли така особа була записана батьком дітей.

Постанова ВС від 21 липня 2021 року у справі № 477/1165/20 (провадження № 61-19171св20)

Проживання дитини упродовж тривалого часу у новій сім'ї, створеній її батьком чи матір'ю, відсутність побачень дитини з тим із батьків, з ким не проживає, не є підставами для позбавлення останнього батьківських прав, оскільки це є крайнім заходом впливу, необхідність застосування якого потрібно довести.

Постанова ВС від 17 червня 2021 року у справі № 466/9380/17 (провадження № 61-2175св20)

Визначення місця проживання дітей із батьком, з яким вони безперервно проживали тривалий період в оточенні інших рідних їм людей, забезпечує їх розвиток у безпечному, спокійному і стійкому середовищі та не впливає на взаємини дітей із матір'ю, оскільки не позбавляє її прав і не звільняє від виконання батьківських обов'язків.

Постанова ВС від 21 липня 2021 року у справі № 404/3499/17 (провадження № 61-9074св20)

Належне виконання батьком (матір'ю) батьківських обов'язків щодо малолітньої дитини саме по собі не є безумовною підставою для визначення місця проживання дитини саме з ним (нею).

Постанова ВС від 08 вересня 2021 року у справі № 607/25451/19 (провадження № 61-5840св21)

Під час вирішення питання щодо внесення змін до актового запису про народження дитини і включення до нього відомостей про особу, яка за життя не змогла реалізувати свій намір про визнання батьківства у зв'язку із загибеллю до народження дитини, суд має враховувати право дитини знати свого батька та мати можливість реалізувати спадкові права.

Постанова ВС від 07 липня 2021 року у справі № 336/1357/16-ц (провадження № 61-1452св20)

Бажання дитини, яка досягла 10-річного віку, та її думка має бути заслухана і враховуватися судами під час вирішення питання про визначення її місця проживання.

Постанова ВС від 18 серпня 2021 року у справі № 303/3102/19 (провадження № 61-13918св20)

У справі за позовом одного з батьків про визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні належним відповідачем є інший з батьків, а не орган опіки та піклування.

Постанова ВС від 15 вересня 2021 року у справі № 757/39693/20 (провадження № 61-13261св21)

При вирішенні питання про відібрання дитини від батька / матері без позбавлення батьківських прав, у разі неможливості передати її родичам, дитина передається органу опіки та піклування для вжиття заходів щодо захисту її особистих і майнових прав та забезпечення її тимчасового влаштування.

Постанова ВС від 3 травня 2022 року у справі № 308/12188/18 (провадження № 61-19974св21)

У разі посилення учасників сімейного спору на факти вчинення одним із них домашнього насильства суд обов'язково повинен перевіряти, чи відбувалося домашнє насильство щодо дитини або за її присутності.

Постанова ВС від 22 червня 2022 року у справі № 757/33742/19-ц (провадження № 61-21029св21)

У разі коли батьки народженої дитини не дійшли згоди щодо її імені та/або прізвища, суд, ураховуючи інтереси обох батьків, може надати запропоноване батьками подвійне ім'я та/або прізвище, що узгоджується із частиною другою статті 145, частиною другою статті 146 СК України.

Постанова ВС від 29 червня 2022 року у справі № 753/7395/20 (провадження № 61-18422св21)

Особливості виконання судових рішень у справах, які стосуються стягнення аліментів під час дії воєнного стану

Закон України «Про внесення змін до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» від 15 березня 2022 року № 2129-IX (набув чинності з 25 березня 2022 року)

«10². Тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України ... припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни Російської Федерації).

Забороняється відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території адміністративно-територіальних одиниць, які тимчасово окуповані внаслідок військової агресії Російської Федерації, у період такої окупації.

За рішенням про стягнення аліментів підприємства, установи, організації, фізичні особи, фізичні особи-підприємці, які здійснюють відрахування з заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника, перераховують стягнуті кошти на визначений у заяві або зверненні стягувача рахунок, а у разі відсутності реквізитів рахунка стягувача – на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби, приватного виконавця».

Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» від 15 березня 2022 року № 2138-IX (набув чинності 20 березня 2022 року)

«Внести до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" (Відомості Верховної Ради України, 2014 р., № 26, ст. 892 із наступними змінами) такі зміни:

1. Статтю 1 доповнити частиною третьою такого змісту:

"3. Дата початку тимчасової окупації територій, передбачених пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, визначається рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію указом Президента України».

Визначення розміру аліментів у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини (стаття 183 СК України)

Тлумачення положень СК України, зокрема положень статті 81, частини третьої статті 181, частини другої статті 182, статті 183 СК України, свідчить про те, що законодавець ототожнює поняття «заробітку» та «доходу», передбачаючи можливість стягнення на користь дитини мінімального рекомендованого розміру аліментів з обох джерел отримання грошових коштів.

Загальні засади (принципи) приватного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, у першу чергу, акти сімейного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад.

Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії. З урахуванням вимог справедливості та розумності будь-який суб'єкт приватного права безумовно спрямовує на споживання лише такі доходи, які становлять безумовний приріст його майна (заробітна плата, гонорари, плата за надання послуг, доходи від процентів по депозитам, орендна плата тощо). Саме тому лише той дохід, який збільшує майно платника аліментів, якщо тільки він прямо не звільнений від цього Переліком видів доходів,

Натомість, грошовий дохід, який є просто еквівалентом відчуженого платником аліментів майна, не повинен враховуватись під час визначення розміру аліментів.

Тлумачення наведених вище норм права дає підстави для висновку, що **виручення боржником грошових коштів від продажу нерухомого майна, в обмін на передачу покупцю права власності на зазначене нерухоме майно, не має наслідком отримання доходу платником аліментів, а є грошовим еквівалентом вартості цього майна до його продажу та не є видом заробітку (доходу), з якого стягуються аліментні платежі, у розумнінн Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів.**

Постанова ВС від 25 січня 2021 року у справі № 758/10761/13-ц (провадження № 61-19815сво19)

Під час вирішення питання про стягнення аліментів державний виконавець має враховувати отриманий боржником (платником аліментів) дохід від використання належних йому земельних ділянок, який збільшує його майно, навіть за відсутності реєстрації права власності на них у державному реєстрі речових прав або іншого права користування (оренди) ними.

Постанова ВС від 08 грудня 2021 року у справі № 490/9589/18-ц (провадження № 61-15429св21)

Тлумачення частини першої статті 182 та частини п'ятої статті 183 СК України свідчить, що обмеження щодо розміру аліментів, передбачене частиною п'ятою статті 183 СК України встановлено виключно для справ, що розглядаються у порядку наказного провадження, яке призначене для стягнення грошових сум незначного розміру.

Постанова ВС від 16 червня 2021 року у справі № 308/9827/19 (провадження № 61-3155св21)

Визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі (стаття 184 СК України)

В законодавстві термін «тверда грошова сума» є умовним та позначає відповідну суму аліментів на утримання дитини, що чітко визначена за домовленістю між платником та одержувачем аліментів або за рішенням суду.

Грошовою одиницею України є гривня (стаття 99 Конституції України).

Механізм обов'язкової індексації розміру аліментів, визначених у твердій грошовій сумі, встановлено Порядком проведення індексації грошових доходів населення, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 р. № 1078 (із змінами та доповненнями).

Аналіз вказаних положень свідчить про те, що механізм та порядок щорічного визначення розміру прожиткового мінімуму та щорічної індексації розміру аліментів є в значній мірі схожим. Це робить можливим та доцільним проведення такої індексації лише за умови визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі із зазначенням конкретної грошової суми у грошовій одиниці України - гривні, а не з прив'язкою до розміру прожиткового мінімуму чи до її частини.

Зазначене узгоджується з приписами статті 71 Закону України «Про виконавче провадження», яка, зокрема, регулює питання щодо проведення державним, приватним виконавцем індексації розміру аліментів, визначеного судом у твердій грошовій сумі.

При таких обставинах, приймаючи до уваги положення зазначених вище правових норм, ураховуючи законодавчо встановлений механізм обов'язкової індексації розміру аліментів, визначених у твердій грошовій сумі, за наявності відповідної заяви одержувача про обрання ним способу стягнення аліментів у вигляді твердої грошової суми, суди у резолютивній частині рішення про стягнення аліментів повинні зазначити конкретну грошову суму, визначену у грошовій одиниці України - гривні.

Звертаючись до суду у жовтні 2020 року з позовом, ОСОБА_1 просила стягнути з ОСОБА_2 на її користь аліменти на утримання неповнолітнього сина ОСОБА_3 , ІНФОРМАЦІЯ_1 , в твердій грошовій сумі у розмірі двох прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку, що становить 3 718 грн.

Таким чином, позивачка визначилася зі способом стягнення аліментів та просила стягувати його з відповідача у твердій грошовій сумі у розмірі 3 718 грн.

При таких обставинах стягнення судом першої інстанції, з чим погодився апеляційний суд, аліментів в розмірі одного прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років станом на 01 січня 2021 року щомісячно (тобто без зазначення конкретної грошової суми, визначеної у грошовій одиниці України - гривні) не ґрунтуються на зазначених вимогах закону та не узгоджується із законодавчо визначеними способами стягнення аліментів.

Успадковане та отримане в дар майно не є доходом, який ураховується при визначенні розміру аліментів.

Постанова ВС від 15 червня 2022 року у справі № 682/1277/20 (провадження № 61-3614св22)

Відмова матері від дитини у пологовому будинку, невиконання обов'язку по її утриманню є підставою для стягнення аліментів на користь дитини, а також і відшкодування завданої їй моральної шкоди.

Постанова ВС від 21 квітня 2021 року у справі № 2-3897/10 (провадження № 61-6791св21)

Участь батьків у додаткових витратах на дитину (стаття 185 СК України)

Це положення стосується особливих обставин, приблизний перелік яких надається у цій статті. До таких особливих обставин закон відносить насамперед випадки, коли дитина, яка знаходиться на утриманні батьків, потребує додаткових витрат, у тому числі у зв'язку з розвитком певних її здібностей. Визначення таких особливих обставин відноситься до компетенції суду, і вони є індивідуальними в кожному конкретному випадку.

Особливі обставини, яких стосується стаття 185 СК України, можуть бути зумовлені як негативними фактами (хворобами), так і позитивними фактами (схильність дитини до музики, що потребує купівлі музичного інструмента, або до певного виду спорту, що вимагає додаткових матеріальних витрат, або дитина потребує оздоровлення та відпочинку біля моря чи на гірському курорті).

Виходячи із аналізу статті 185 СК України та встановлених обставин справи, що є предметом касаційного перегляду, колегія суддів Верховного Суду вважає, що надання послуг із організації вступу до вищих навчальних закладів для здобуття професійної освіти, щодо підготовки документів для поїздки на навчання до навчального закладу Oxford International до Великої Британії та Канади, вступ до навчального закладу за кордоном та консультації з цих питань є тими особливими обставинами, щодо яких передбачено стягнення додаткових витрат з батьків на утримання дитини, відповідно до положень статті 185 СК України.

Вирішуючи питання щодо розміру коштів, які підлягають стягненню на додаткові витрати, суди повинні враховувати особливі обставини, якими обумовлені ці додаткові витрати і які є індивідуальними у кожній конкретній справі, а також стан здоров'я та матеріальне становище дитини, стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів, наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина, наявність на праві власності, володіння та/або користування у платника аліментів майна та майнових прав, у тому числі рухомого та нерухомого майна, грошових коштів, виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, корпоративних прав.

Постанова ВС від 12 січня 2022 року у справі № 640/15771/19 (провадження № 61-11061св21)

Наявність переплати за аліментами може бути підставою для відмови у задоволенні позовних вимоги про стягнення додаткових витрат на дитину.

Постанова ВС від 12 січня 2022 року у справі № 545/3115/19 (провадження № 61-18145св20)

Стягнення аліментів на утримання дитини, яка продовжує навчання, є одним із способів захисту інтересів дитини, забезпечення одержання нею коштів, необхідних для її життєдіяльності, оскільки на період навчання вона не має самостійного заробітку та потребує матеріальної допомоги з боку батьків, які зобов'язані утримувати своїх повнолітніх дітей, що продовжують навчатися, до досягнення ними двадцяти трьох років.

Постанова ВС від 13 квітня 2021 року у справі № 308/4214/18 (провадження № 61-16005св20)

Зміна розміру аліментів (стаття 192 СК України)

У постанові Верховного Суду України від 05 лютого 2014 року у справі № 6-143цс13 зроблено висновок, що розмір аліментів, визначений рішенням суду, не вважається незмінним. Отже, у зв'язку із значним покращенням матеріального становища платника аліментів матір дитини може подати до суду заяву про збільшення розміру аліментів. Значне погіршення матеріального становища батька може бути підставою для його вимоги про зменшення розміру аліментів. СК України передбачає підстави для зміни розміру аліментів, визначеного за рішенням суду, але не пов'язує їх зі способом присудження. Стаття 192 СК України тільки вказує на можливість зміни раніше встановленого розміру аліментів **за наявності доведених в судовому порядку підстав, а саме: зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них та в інших випадках, передбачених цим Кодексом.** З огляду на відсутність імперативної заборони змінювати розмір аліментів шляхом зміни способу їх присудження, за положеннями статті 192 СК України зміна розміру аліментів може мати під собою зміну способу їх присудження (зміна розміру аліментів, стягнутих за рішенням суду у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини на розмір аліментів, визначений у певній твердій грошовій сумі та навпаки). Отже, у спірних правовідносинах підлягає застосуванню не тільки стаття 192 СК України, але й низка інших норм, присвячених обов'язку батьків утримувати своїх дітей (стаття 182 «Обставини, які враховуються судом при визначенні розміру аліментів», стаття 183 «Визначення розміру аліментів у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини», стаття 184 «Визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі»).

Аналіз змісту статті 192 СК України свідчить, що зміна законодавцем мінімального розміру аліментів, які підлягають стягненню з платника аліментів на одну дитину, не є підставою для зміни розміру аліментів відповідно до статті 192 СК України.

Факт народження у платника аліментів дитини у іншому шлюбі, без належних та допустимих доказів погіршення його матеріального стану, не є безумовною підставою для зменшення розміру аліментів.

Постанова ВС від 28 травня 2021 року у справі № 715/2073/20 (провадження № 61-1031св21)

Відшкодування одним із батьків половини вартості ремонту технічних пристроїв, половини вартості витрат на лікування, відвідування секцій та позашкільних закладів не є додатковими витратами в розумінні вимог СК України та охоплюються розміром аліментів, що стягуються з нього на утримання дитини на користь іншого з батьків.

Постанова ВС від 12 січня 2022 року у справі № 545/3115/19 (провадження № 61-18145св20)

Визначення розміру заборгованості за аліментами, присудженими у частці від заробітку (доходу)

У постанові Верховного Суду від 05 квітня 2021 року справа № 487/4219/20 (провадження № 61-18539св20) зазначено, що у частинах першій, третій та восьмій статті 71 Закону України «Про виконавче провадження» закріплено, що порядок стягнення аліментів визначається законом. Визначення суми заборгованості зі сплати аліментів, присуджених як частки від заробітку (доходу), визначається виконавцем у порядку, встановленому СК України. Спори щодо розміру заборгованості із сплати аліментів вирішуються судом за заявою заінтересованої особи у порядку, встановленому законом. У статті 195 СК України розмір заборгованості за аліментами обчислюється державним виконавцем, приватним виконавцем, а в разі виникнення спору - судом. [...] У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 13 січня 2021 року у справі № 2-751/2007 (провадження № 61-15422св20) зазначено, що: «оскільки заявник звернулася до суду, який видав виконавчий документ, зі скаргою на дії державного виконавця щодо розрахунку аліментів у порядку контролю за виконанням судового рішення, то такий спір може розглядатися у порядку оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця, що передбачений розділом VII ЦПК України. До подібних правових висновків дійшла Велика Палата Верховного Суду у постановах: від 29 серпня 2018 року у справі № 201/10328/16-ц, провадження № 14-192цс18; від 27 листопада 2019 року у справі № 201/10329/16-ц, провадження № 14-496цс19. Зазначене також узгоджується із правовим висновком Верховного Суду у постанові від 05 серпня 2020 року у справі № 464/6206/18, провадження № 61-18142св19. Тобто, у вказаній категорії справ стягувач аліментів вправі обирати спосіб судового захисту: або оскаржувати дії державного виконавця, або пред'являти позов на загальних підставах». У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 лютого 2021 року в справі № 125/2525/18 (провадження № 61-13525св20) зроблено висновок, що «спір щодо розміру заборгованості зі сплати аліментів вирішується судом за заявою заінтересованої особи. Залежно від предмета та суті вимог така заява може розглядатися у порядку, передбаченому розділом VII ЦПК, або у позовному провадженні». У справі, що переглядається, установивши, що спір фактично виник між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 з приводу розміру заборгованості зі сплати аліментів та отриманих боржником доходів із урахуванням обставин відчуження спільного сумісного майна подружжя, апеляційний суд дійшов правильного висновку про доцільність вирішення спору в позовному провадженні».

Таким чином, позивач ОСОБА_1 як стягувач вправі звернутись до суду зі скаргою щодо розміру заборгованості зі сплати аліментів у порядку виконання судового рішення. Проте наявність такого права не позбавляє її можливості подати до суду позов до відповідача про стягнення заборгованості зі сплати аліментів у порядку позовного провадження.

Постанова ВС від 26 січня 2022 року у справі № 682/1277/20 (провадження № 61-1886св21)

Розмір заборгованості зі сплати аліментів обчислюється державним виконавцем, приватним виконавцем, а в разі виникнення спору - судом. Здійснення розрахунку заборгованості за аліментами платника аліментів, який є ФОП і перебуває на спрощеній системі оподаткування, державний виконавець має проводити відповідно до вимог частини другої статті 195 СК України, тобто виходячи із середньої заробітної плати працівника для даної місцевості, а не виходячи з повного доходу як боржника як ФОП.

Постанова ВС від 03 листопада 2021 року у справі № 521/260/20 (провадження № 61-6091св21)

Юрисдикція скарг на постанови державного виконавця про накладення штрафу у зв'язку з наявною заборгованістю зі сплати аліментів

Поняття штрафу, вжите у частині другій статті 74 Закону № 1404-VIII, стосується випадків покладення відповідальності на боржника за невиконання рішення, та його стягнення проводиться на користь держави.

У той час як суми штрафів за невиконання судових рішень про стягнення аліментів, передбачені частиною чотирнадцятою статті 71 Закону № 1404-VIII, перераховуються на користь стягувача аліментів.

Це дає можливість тлумачити частину другу статті 74 Закону № 1404-VIII таким чином, що оскарження постанов виконавців про накладення штрафу у зв'язку з наявністю заборгованості зі сплати аліментів має відмінний порядок від оскарження постанов виконавців про накладення інших штрафів, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства.

Оскільки предметом регулювання зазначеними нормами (*стаття 195 СК України, стаття 71 Закону № 1404-VIII*) є як визначення розміру заборгованості за аліментами, так і накладення штрафів за наявності заборгованості, порядок вирішення спору як щодо розміру заборгованості, так і про накладення штрафу з огляду на наявність заборгованості має відбуватися у межах однієї юрисдикції - у порядку цивільного судочинства, що буде відповідати принципам верховенства права та ефективності провадження як механізму судового захисту.

Велика Палата Верховного Суду висновує, що скарга на постанову державного виконавця про накладення штрафу у зв'язку з наявною заборгованістю зі сплати аліментів підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, оскільки така постанова не є постановою про накладення штрафу в розумінні частини другої статті 63 Закону № 1404-VIII, яка підлягає оскарженню до суду в порядку, визначеному частиною другою статті 74 цього Закону, тобто в порядку адміністративного судочинства.

Велика Палата Верховного Суду [відступає від правового висновку, викладеного у постанові Великої Палати Верховного Суду від 04 березня 2020 року у справі № 682/3112/18](#), в якій, зокрема, оскаржувалася постанова державного виконавця про накладення штрафу у зв'язку з наявною заборгованістю зі сплати аліментів, про те, що відповідно до частини другої статті 74 Закону № 1404-VIII скарга на постанову державного виконавця про накладення штрафу підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства.

До сім'ї своїх батьків, незалежно від місця проживання, належать лише діти, крім повнолітніх дітей, які створили свою сім'ю.

Постанова ВС від 07 лютого 2022 року у справі № 368/963/20-ц

Рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів самої дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, тому під час вирішення спору про визначення місця проживання дитини, у першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини, виходячи із об'єктивних обставин спору, а потім – права батьків.

Постанова ВС від 30 березня 2021 року у справі № 542/1428/18 (провадження № 61-18612св19)

Проживання батьків за однією адресою не є підставою для відмови у задоволенні позову про визначення місця проживання дитини (дітей) разом з одним із них.

Постанова ВС від 18 березня 2021 року у справі № 288/39/20 (провадження № 61-17698св20)

Поведінка особи, яка свідомо змінює країну проживання, не бере участі у вихованні дитини, свідчить про її ухилення від виконання батьківських обов'язків у розумінні статті 164 СК України і може бути підставою для позбавлення цієї особи батьківських прав щодо дитини.

Постанова ВС від 26 квітня 2022 року у справі № 520/8264/19

Під час вирішення спору про забезпечення повернення дитини до країни проживання слід звертати увагу, коли розпочато процедуру повернення такої дитини. У разі якщо судова процедура повернення дитини до країни проживання розпочата до спливу річного строку з моменту викрадення, варто застосовувати положення частини першої статті 12 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей.

Постанова ВС від 20 липня 2022 року у справі № 757/32690/20-ц (провадження № 61-1355св22)

Розірвання шлюбу, встановлення факту спільного проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу

Шлюб за своєю природою не є правочином, тому до вимог про визнання недійсним шлюбу положення ЦК України про правочини не застосовуються. Не застосовуються до таких вимог також положення ЦК України про позовну давність, оскільки вимоги, що впливають зі сімейних правовідносин, виключені зі сфери дії позовної давності.

Постанова ВС від 14 грудня 2021 року у справі № 761/16077/19 (провадження № 61-17134св20)

Самі лише факти передачі однією із сторін спору грошових коштів для придбання спірного будинку, купівлі будівельних матеріалів не свідчать про наявність сімейних стосунків між сторонами спору.

Постанова ВС від 21 січня 2021 року у справі № 234/10465/17 (провадження № 61-8281св19)

При встановленні юридичного статусу майна (особисте чи спільне) визначальним є те, коли мали місце факт і дата набуття (створення) такого майна, а не факт реєстрації прав на нього, що може мати місце після розірвання шлюбу.

Постанова ВС від 30 серпня 2021 року у справі № 355/1060/16 (провадження № 61-809св21)

Зміна ставлення однієї зі сторін до наслідків укладеного договору про поділ майна подружжя не свідчить про наявність помилки на момент його укладення і не є підставою для визнання договору про поділ майна подружжя недійсним.

Постанова ВС від 18 листопада 2021 року у справі № 661/1093/20 (провадження № 61-11263св21)

Шлюб за своєю природою не є правочином, тому до вимог про визнання недійсним шлюбу положення ЦК України про правочини не застосовуються. Не застосовуються до таких вимог також положення ЦК України про позовну давність, оскільки вимоги, що впливають зі сімейних правовідносин, виключені зі сфери дії позовної давності.

Постанова ВС від 14 грудня 2021 року у справі № 761/16077/19 (провадження № 61-17134св20)

За домовленістю сторін шлюбного договору правовий режим майна, набутого під час шлюбу, після укладання шлюбного договору може бути змінений із режиму спільності на режим роздільності.

Постанова ВС від 10 травня 2022 року у справі № 755/5802/20 (провадження № 61-17477св21)

Законодавець розмежував випадки, коли позовна давність для поділу майна подружжя застосовується та коли не застосовується (частина друга статті 74 СК України). У спорах про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, позовна давність не застосовується, коли жінка та чоловік проживають однією сім'єю, і, навпаки, позовна давність застосовується, якщо жінка та чоловік припиняють проживати однією сім'єю.

Постанова ВС від 12 травня 2022 року у справі № 212/10842/19 (провадження № 61-12920св21)

Міжнародне законодавство визначає, що кожна особа має право бути зареєстрованою, має право на посвідчення статусу особи (смерть) та на громадянство

Ці основоположні права закріплені в наступних документах:

- Загальна декларація прав людини 1948 року (статті 1, 15, 16);

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року (статті 23, 24);

- Конвенція про права дитини 1989 року (стаття 7);

- Декларація прав дитини 1959 року (принцип 3);

- Резолюція Ради ООН з прав людини «Реєстрація народження та право кожної особи на визнання перед законом» 2012 року.

Згідно з пунктом 5 частини другої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України встановлення фактів, що мають юридичне значення, здійснюється в порядку окремого провадження. Особливістю окремого провадження є те, що воно спрямоване на з'ясування необхідних фактів за відсутності правового спору.

Наприклад, чинний ЦПК України містить чотири процедури, наслідком якої є ухвалення судового рішення, на підставі якого органами ДРАЦСу може бути видано свідоцтво про смерть:

1. Встановлення факту смерті особи в певний час в разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті (п. 8 ч. 1 ст. 315 ЦПК України);
2. Встановлення факту смерті особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою внаслідок нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (п. 9 ч. 1 ст. 315 ЦПК України);
3. Встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України або на території, на якій введено військовий чи надзвичайний стан (ст. 317 ЦПК України);
4. Визнання фізичної особи померлою (статті 305, 309 ЦПК України).

Якщо заявник просить встановити факт народження/смерті у загальному порядку, визначеному законом для встановлення фактів, що мають юридичне значення (пункти 8, 9 ч. 1 ст. 315 ЦПК України):

- такі справи підсудні суду за зареєстрованим місцем проживання (перебування) заявника (ст. 316 ЦПК);
- законодавець не обмежує коло заявників;
- не передбачено невідкладний розгляд справи;
- рішення виконується після набрання ним законної сили;

Особливий порядок передбачено ст 317 ЦПК України для встановлення факту народження/смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства.

Законом України від 01 липня 2022 року № 2345 ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях» (що набрав чинності

07 серпня 2022 року) було внесено зміни до статті 317 ЦПК України

Зокрема вказаним законом:

- розширено дію статті 317 ЦПК України для надання можливості скористатися спрощеною процедурою встановлення фактів народження або смерті жителям інших територій, що охоплені війною;
- зазначено, що заява про встановлення факту народження/смерті особи на тимчасово окупованій території може бути подана до будь якого суду за межами такої території України та розглядається невідкладно з моменту надходження відповідної заяви до суду;
- розширено дію статті 317 ЦПК України, щодо кола осіб, які можуть звернутися до суду із заявою про встановлення факту смерті особи.

Особливість розгляду в порядку ст. 317 ЦПК:

- підсудність (заява подається до будь якого місцевого суду України, незалежно від місця проживання);

- невідкладний розгляд;

- законодавець обмежив коло заявників:

1. щодо встановлення факту смерті, то це родичі померлого (їхні представники), інші заінтересовані особи;

2. щодо встановлення факту народження, то це батьки (їхні представники), члени сім'ї, опікуни, піклувальники, особа, яка утримує та виховує дитину, або іншими законними представниками дитини;

- рішення суду підлягає негайному виконанню, його оскарження не зупиняє виконання.

Постанова ВС від 29.01.2020 року у справі № 243/385/19 - ц (попередня редакція ст. 317 ЦПК)

Оскільки заявник не підтвердила, що вона є родичем або членом сім'ї особи факт смерті якої просить встановити, то суди попередніх інстанцій правильно виходили з того, що відповідно до абзацу другого частини першої статті 317 ЦПК України, заявник не має права на звернення до суду із відповідною заявою про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України.

Постанова ВС від 25.04.2019 року у справі № 265/6342/17 (попередня редакція ст. 317 ЦПК)

Обмеження права на звернення із заявою про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України лише колом родичів померлого або їхніми представниками встановлені з метою недопущення внесення до Державного реєстру актів цивільного стану громадян недостовірних відомостей за зверненнями сторонніх осіб Тому у разі відсутності родинних зв'язків з померлою особою, заявник, для набуття права звернутися із відповідною заявою, повинен підтвердити у визначеному законом порядку факт проживання з померлою особою однією сім'єю, зокрема шляхом встановлення цього факту у судовому порядку.

Заявник не зобов'язаний подавати суду письмову відмову органів ДРАЦС у здійсненні реєстрації народження/смерті.

Постанова ВС від 27.09.2021 року у справі № 756/8168/21

Заява про встановлення факту смерті може бути подана до будь якого суду України за межами тимчасово окупованої території, незалежно від місця проживання заявника (частина перша статті 317 ЦПК) При цьому положення статті 317 ЦПК України не вимагають від осіб, які звертаються із заявою до суду про встановлення відповідного факту, подання до суду письмової відмови органу реєстрації актів цивільного стану у здійсненні реєстрації таких фактів.

Використання в процесі доказування документів, виданих (посвідчених) на непідконтрольних територіях

Постанова ВС від 12.05.2021 року у справі № 220/1582/20

Встановлення факту народження або смерті особи має значення для реалізації майнових та особистих немайнових прав заявника, рішення суду в такій категорії справ повинне ґрунтуватися на дотриманні вимог процесуального закону щодо повного та всебічного з'ясування обставин справи на підставі всіх поданих особами, які беруть участь у справі, доказів у сукупності, у тому числі з урахуванням інформації яка міститься у документах, виданих органами та установами самопроголошених утворень, розташованими на окупованій території України.

Постанова ВС від 07.09.2022 року у справі № 759/5313/21

...Суд апеляційної інстанції, посилаючись на те, що надана заявником копія «свідчення о смерті» відповідно до положень статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» є недійсною та не створює правових наслідків і не може бути належним доказом при судовому розгляді, не дослідив всі докази, надані заявником, а саме довідку про причини смерті (форма № 106 / яка видана відділом судмедекспертизи трупів республіканського бюро судово медичної експертизи Донецької Народної Республіки, не надав належної оцінки доводам заявника, не врахував вік матері заявника та можливість надання заявником інших доказів на підтвердження факту смерті його матері...

Спадкові правовідносини

Положення Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» встановлюють порядок прийняття спадщини в разі, якщо останнім місцем проживання спадкодавця є тимчасово окупована територія, і надають право спадкоємцям, виконавцям заповіту, кредиторам спадкодавця та іншим особам реалізувати свої права щодо спадкового майна на території України в загальному порядку.

Постанова ВС від 15 червня 2022 року у справі № 638/4895/15-ц (провадження № 61-19467св21)

Спадкування права на відшкодування моральної шкоди

В цивілістичній доктрині під моральною шкодою розуміються фізичні та душевні страждання, завдані фізичній особі неправомірними рішеннями діями чи бездіяльністю, якими порушуються її особисті немайнові блага або посягають на належне фізичній особі майно, а також приниження честі, гідності та ділової репутації фізичної особи.

По своїй суті право на компенсацію моральної шкоди є особистим, оскільки внаслідок заподіяння моральної шкоди відбувається негативний вплив на особисті немайнові блага фізичної особи. Саме тому у частині третій статті 1230 ЦК передбачено правило, що спадкується право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя. У випадку якщо спадкодавець звернувся до суду з вимогою про компенсацію моральної шкоди й помер на стадії розгляду справи не допускається процесуальне правонаступництво за вимогою про компенсацію моральної шкоди.

Позовна давність на вимогу про визнання свідоцтва недійсним

У приватному праві не передбачено нікчемності для свідоцтва про право на спадщину.

В ЦК України закріплено тільки можливість пред'явити позовну вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину.

Заявляти таку вимогу може особа, цивільні права чи інтереси якої порушені видачею свідоцтва про право на спадщину.

Серед переліку вимог, на які відповідно до закону позовна давність не поширюється, немає вимоги про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину.

Перебіг позовної давності необхідно пов'язувати із фактом видачі свідоцтва про право на спадщину другому із спадкоємців, а у разі якщо особа доведе, що про існування такого свідоцтва йому стало відомо пізніше, то перебіг позовної давності варто пов'язувати саме з таким моментом.

Позовна давність на вимогу про визнання свідоцтва недійсним

Факт неотримання позивачем свідоцтва про право на спадщину та не визначення законодавцем строку, протягом якого спадкоємець має оформити свої спадкові права, не може підтверджувати, що у такого спадкоємця не виникло право на позов, оскільки видача свідоцтва про право на спадщину іншому спадкоємцеві перешкоджає завершенню оформлення своїх спадкових прав другому із спадкоємців, який не отримав свідоцтва, а отже обґрунтовує виникнення у цього спадкоємця права на позов у матеріально правовому аспекті.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!